УДК 316.77:811.161.2

Любомира Гнатюк
(Перемишль)

ВВІЧЛИВІСТЬ І МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ В УМОВАХ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ. ПРАГМАТИЧНІ Й ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто ввічливість як основу мовленнєвого етикету, праналізовано прагматичні й функціонально-комунікативні особливості вербальних засобів етикетного спілкування, оцінено вплив засобів виявлення ввічливості на досягнення запланованих результатів.

Ключові слова: *етикетні кліше, ввічливість, міжособистісна комунікація, етикетне спілкування.*

The article focuses on the analysis of politeness phenomenon as the base of speech etiquette. An attempt has been made to the analysis of pragmatic and functional – communicative peculiarities of verbal means of courtesy, both direct and indirect, in terms of certain goals and principles of appropriate communicative behaviour.

Key words: *politeness phenomenon, pragmatic and functional – communicative peculiarities of verbal means of courtesy, speech etiquette.*

Явище ввічливості і етикетних норм спілкувальної поведінки впродовж десятиріч знаходилось у полі зору багатьох вчених. Зарубіжні та вітчизняні мовознавці й психологи вивчали структуру, національну специфіку і функції етикетних формул, а також психологічні проблеми компетентності у спілкуванні (М. Білоус, С. Богдан, В. Гольдін, А. Єгідес, М. Зьолковська, В. Левковіч, О. Миронюк, С. Мос, В. М´ясіщев, М. Ночевнік, Л. Петровська, Е. П´єткєвіч, Я. Радевич-Винницький, К. Смолька, М. Стельмахович, Н. Формановська, М. Шанський та ін.). Функціональні й прагматичні аспекти етикетних кліше як і явища ввічливості загалом, однак, не вивчалися. Цим і зумовлена **актуальність** дослідження. **Мета роботи** – простежити взаємопов´язаність і взаємозумовленість ввічливості і озвученої складової мовленнєвого етикету, передбачає виконання таких **завдань**: розглянути категорію ввічливості як основу мовленнєвого етикету, виявити прагматичні й функціонально-комунікативні особливості вербальних засобів етикетного спілкування, оцінити вплив засобів виявлення ввічливості на досягнення запланованих результатів. **Теоретичне значення** дослідження полягає у доповненні теорії прагмалінгвістики новими інтерпретаціями, зокрема в ділянці піднесення ефективності міжособистісного спілкування; отримані результати сприятимуть застосуванню ефективних комунікативних стратегій, – у цьому **практична вагомість** роботи. Вперше з позицій прагматичного й функціонально-комунікативного підходу до вивчення мовленнєвих явищ оцінюється вплив ввічливості і засобів мовленнєвого етикету на досягнення запланованих результатів – у цьому **новизна** запропонованого дослідження.

Упродовж тисячоліть у різні історичні епохи завжди високо цінувалася ввічливість як невід´ємна ознака міжлюдських взаємин. Про це, зокрема, свідчить ціла низка слів на позначення цієї чи не найважливішої людської якості: *ввічливий, вихований, тактовний, привітний, галантний, делікатний, куртуазний, ґречний, люб´язний, шляхетний, шанобливий, уважний, чемний, поштивий* та ін. Головним у цій низці понять є слово *ввічливий* – "який дотримується правил пристойності, виявляє уважність"[17, с. 25]. Інші синоніми називають різні відтінки ввічливості. Скажімо, *люб´язний* – це "ласкавий, милий, приємний" [ЕСУМ, ІІІ, 318]; *тактовний* – "який володіє почуттям міри, такту" [СУМ, Х, 26]; *вихований* – "який внаслідок виховання набув навиків пристойного поводження" [СУМ, І, 629]; *галантний* – "вишукано чемний, люб´язний" [СУМ, ІІ, 18]; *ґречний* – "шанобливо ввічливий у поводженні з людьми" [СУМ, ІІ, 165]; *делікатний* – "завжди готовий виявити увагу, зробити послугу"

[СУМ, II, 237]; *коректний* – "який тактовно та ввічливо поводиться з людьми" [СУМ, IV, 287]; *поштивий* – "який виявляє повагу до кого-небудь" [СУМ, VII, 488]; *привітний* – "який виявляє щирість, доброзичливість до когось" [СУМ, VII, 576]; *шанобливий* – "який виявляє глибоку повагу, пошану до кого-небудь" [СУМ, XI, 404]; *шляхетний* – "який відзначається високими моральними якостями, який дістав добре виховання, благородний" [СУМ, XI, 495]; *чемний* – "шанобливо ввічливий до людей" [СУМ, XI, 293]. Як справедливо відзначають дослідники явища ввічливості, "бути ввічливим означає виявляти доброзичливість, люб'язність, уважність, чемність" [25, с. 6]. Ввічливість як основа етикетного спілкування реалізується передовсім у системі кліше мовленнєвого етикету, які набувають статусу формул увічливості, оскільки в них проявляються згадані риси міжлюдських взаємин.

В останні роки проблемі функціональних аспектів спілкування приділяється особлива увага. Психологи відзначають, що, з одного боку, в спілкуванні як одній із форм взаємодії людей "кожний із учасників спонукується більше чи менше усвідомленими мотивами реалізувати певні цілі, наприклад, прагне в чомусь переконати тих, до кого звертається, показати їм своє ставлення до якогось факту дійсності, події чи особи або дізнатися від співбесідників про щось, попередньо невідоме" [16, с. 41]. З іншого боку, вивчаючи взаємини суб´єктів комунікативного акту в умовах інтерперсонального спілкування, психологи звертають особливу увагу на знаки виявлення ввічливості, які здатні впливати на настрій співкомунікантів і атмосферу спілкування, заспокоювати людську потребу "погладжувань" [21, с. 52]. Керуючись саме таким підходом, сучасні мовознавці виявили, що культура мовленнєвої поведінки передбачає вміння здійснити комунікацію відповідно до норм, які історично склалися в даному колективі, з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, беручи до уваги передовсім систему словесних *погладжувань* – формул ввічливості. Адже функціонально-комунікативна мета привітань, висловлень вдячності, прохань про вибачення вчиненої провини, поздоровлень, побажань тощо, – слугувати так званим *погладжуванням*, що передають на адресу співкомуніканта інформацію соціального характеру на зразок: "Я тебе помітив, поважаю, бажаю підтримувати контакт, бажаю усього щонайкращого". Етикетні кліше згідно етимології вміщують семантику доброзичливості, люб'язності, уважності, чемності тощо, що також слугує на позначення ввічливості як найважливішої людської якості загалом. Як і будь-яке інше лінгвальне явище, кліше мовленнєвого етикету характеризуються певними специфічними особливостями. Етикетними кліше прийнято вважати усталені стереотипні вирази, які не виникають щоразу в кожному комунікативному акті, а відтворюються як застиглі мовленнєві зразки, що відклалися і зберігаються в нашій свідомості для використання у різних соціально-комунікативних ситуаціях. Мовленнєвий етикет – складова частина етикету в цілому. У сучасному розумінні "етикет – система регламентованих суспільством принципів поведінки і відносин, які, як правило, ритуалізовані, носять канонічний характер" [1, с. 260], або "сукупність правил поведінки, що регулюють зовнішні прояви відносин між людьми (поведінку з оточуючими, форми звертання і привітань, поведінку в громадських місцях, манери тощо" [19, с. 429]. Мовленнєвий етикет як озвучена складова етикету відіграє важливу роль. Вербальні засоби етикету утворюють формальні рамки поведінки, в яких розгортається спілкування. Це означає, що для того "щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство встановлює такі рамки поведінки індивідів, в яких поведінка стає типовою для всіх членів колективу" [14, с. 212]. Мовленнєві етикетні кліше здебільшого не вносять у комунікативний акт нової логічної інформації, а репрезентують ввічливість співрозмовників, виконуючи при цьому такі основні функції: фатичну (контактновстановлювальну), апелятивну (закликальну), емоційну (вираження емоційного ставлення адресанта до предмета мовлення), волюнтативну (спонукальну) тощо.

Первісне значення слова "ввічливість" пов'язується з формою "у вічі" [6, с. 11], тому що "первинною функцією багатьох етикетних знаків виступала демонстрація миролюбності, відсутності ворожості, агресивності. Це повинен був засвідчити насамперед погляд людини.

Спілкуючись (вітаючись, прохаючи про що-небудь, дякуючи, запрошуючи тощо), співбесідники дивились у вічі один одному" [4, с. 21].

Комунікативні стереотипи мовленнєвого етикету, не вносячи у спілкування нового логічного змісту, рекомендовані суспільством для встановлення комунікативного контакту співрозмовників, підтримання розмови у виразній тональності з метою досягнення запланованої комунікативної мети. Справедлива думка В.Скуратівського: "За будь-яких обставин успіх спілкування залежить від тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримувати тему..." [18, с. 94]. Отже, у самій суті явища ввічливості вже закладені основні характеристики прагматики. Мовленнєвий етикет, зокрема, реалізується в ситуаціях безпосереднього спілкування, обмежених прагматичними координатами *я-ти-тут-тепер,* коли *тут* (місце зустрічі) і *тепер*(момент зустрічі) *я* і *ти* відкрито обмінюються *погладжуваннями,* як у наступних ситуаціях:

Кайдашиха: *Добридень, моя дитино! Боже поможи!*

Мотря: *Доброго здоров'я! Спасибі!*, – обізвалась Мотря з садка, і її руки не переставали ворушити мечик терниці (Мотря терла коноплі).

У наведеній ситуації розширений вітальний вираз *Добридень, моя дитино!* з вказівкою на адресата виражає бажання майбутньої свекрухи (Кайдашихи) сподобатися майбутній невістці (Мотрі), тому він належить до *висловлень-погладжувань*. Розширене висловлення *Добридень, моя дитино*! є цікаве тим, що в його склад входить стягнена форма *добридень*, яка поруч з іншою *добривечір*, у сучасній українській мові вживається значно рідше. Згадані стягнені форми походять із формул ввічливості *Добрий день, Добрий вечір,* однак " через часте вживання злилися в одне слово й загубили своє "й"... [8, І, 343]. Використання стягнених форм свідчило б про бажання адресанта нав'язати неофіційні, фамільярні стосунки з адресатом.

У сучасному етикетному мовленні здебільшого поширені кліше ввічливості з побажанням здоров'я: у вітаннях на зразок *Здоров будь, батьку отамане, здорові братики* (А. Чайковський. Сагайдачний), але також може звучати як відповідь на привітання, як-от:

"*З надвечір'я визирає ніч. Виповнився, визрів ярий обрій. Не колишеться. Не мріє. Не струмить...*

– Добрий вечір!

– Доброго здоров'я" (В. Стус. Дорога болю),

або й може звучати як привітання або як відповідь на привітання:

" – Добрий день і доброго здоров'я вам у хату! – приклавши руку до грудей, низько вклонилась... – Доброго здоров'я, Мар'янко, доброго здоров'я, дитино, – дрогнув голос у матері" (М. Стельмах. Гуси-лебеді летять).

Побажання здоров'я присутнє як у загальновживаних привітаннях *Здрастуйте, Доброго здоров'я,* так і в вітальних виразах, які регламентовані певними умовами спілкування на зразок *Здоров (здорова, здорові)* чи *Здоровенькі були.*

Пор.: *" – Здоровенькі були, бабусю! – чемно привітався до господині професор.*

– Здрастуйте! Заходьте до хати" (І.Шаповал. У пошуках скарбів).

Семантика *прийти з добром* у значенні *прихильного, доброзичливого ставлення* наявна у кліше ввічливості з дієсловом *вітати* на зразок *Мої вітання! Радий вітати Вас! Привіт! Вітай! Вітаю Вас*! тощо, що означає *звертатися до кого-небудь під час зустрічі з привітом, виявляючи доброзичливість*. Наведені вітальні вирази, маючи споріднену основу "віт", яка "за походженням пов'язана зі словами віть, вітка, гілка ("вітати, відвідати, прибути з символічною гілкою" [9, І, 383], означають побажання доброзичливості.

Гетьман Мазепа: *Вітаю вас, отче ректоре, і дивуюся сміливості вашій.*

Мотря Кочубей*: Давно не бачилися, – витай!... Вітаю тебе. Сідай. Ти з дороги...*(Б.Лепкий "Не вбивай").

Формула ввічливості *До побачення,* експліцитним відповідником якої є висловлення *Бажаю Тебе (Вас) побачити знову,* застосовується з метою закінчення розмови і

висловлення сподівання, що співбесідники ще зустрінуться. Семантика цього виразу вказує на те, що співбесідники ще зустрінуться, як-от:

"Юліян закинув пальто наопашки і приступив до батька:

– Не запрацьовуйся, тату, і до побачення. Розуміється, що перед від'їздом до війська буду ще у вас"(О. Кобилянська. Апостол черні).

Інколи співбесідник прощальним виразом наголошує на зустрічі, конкретизуючи при цьому місце або час, як, наприклад: *До швидкого (скорого) побачення. До побачення завтра. До зустрічі за тиждень (ввечері, влітку, на канікулах*) або *До зустрічі вдома (в школі, в басейні, на пляжі*) тощо. На фамільярному рівні у сучасній українській мові використовуються уламки давніх повних виразів на зразок: *До завтра! До весни! До літа! До літечка!* замість рівнозначних їм, що розпочинаються дієсловом *зустрінемось*. Прощальні вирази *Доброї ночі! Добраніч! На добраніч! Спокійної ночі! Гарних снів! Приємних снів*! тощо– побажання гарного сну, доброго відпочинку. Згадані вирази – це усічені форми від експліцитних висловлень-побажань на зразок: *Я бажаю доброї ночі (гарних снів, доброго відпочинку),* наприклад, *"Доброї ночі тобі... Година духів минула, спи спокійно"* (Б.Лепкий. Не вбивай).

Семантика тривалої розлуки закладена в синонімічних лексемах *Прощай-/те! або Прощавай-/те!* Саме залежно від часу розставання мовець вмотивовує вибір прощального виразу, як-от: *"Прощатись не будемо. Просто так:*

– До побачення, друже і брате! "(Б.Олійник. Вибрані твори).

Прощаючись, співрозмовники бажають один одному не тільки здоров'я, але й щастя, як у наступній ситуації.

Мещерський і Суханов, прощаються з учителем Вальтерем Функе:

Мещерський: *Щасливо, друже! І не забудьте перед від'їздом заглянути до мене. Прощавайте!*

Суханов*: Хай вам щастить, колего! І справді – при нагоді завертайте до нас. Вітання павлищанам!* (І.Драч. Дума про вчителя).

У наведених ситуаціях поруч із експресивами-побажаннями щастя на зразок *Щасливо! Хай вам щастить*!, що за українським звичаєм адресується тим, хто від'їжджає в дорогу або йде виконувати якусь важливу справу, вживається вираз-побажання *Хай вам Бог помагає*. У подібних комунікативних ситуаціях може вживатись також висловлення *З Богом!*, як-от: *Іди з Богом , Іване...* (Євшан-зілля).

Вирази *Іди з Богом* або усічена форма *З Богом* виражають спонукання-побажання співкомуніканта пам'ятати про Бога в далекій дорозі або при розв'язанні відповідальної справи. Синонімічними у вищезгаданих прощальних ситуаціях вважаються висловл-реквестиви на зразок *Бог благослови! Боже благослови!,* як, наприклад, у ситуації прощання Єлизавети з батьком:

Єлизавета: *Ну, я піду, бо гнівається мама... Прощай, мій отче...*

Сильвестр*: Бог благослови тебе, голубко наша яснокрила!* (І. Кочерга. Ярослав Мудрий).

У скарбниці мовленнєвого етикету сучасної української мови для висловлення вдячності найбільше формул ввічливості, які об'єднуються навколо слова *дякую*. Найпростішою, незалежною від ситуації і адресата комунікативного акту, є нейтральна формула *Дякую*.

Пор.: *"Дякуємо тобі, Господи великий, за тую красу і за те добро, що зсилаєш його на світ, звеселяючи ним наші негідні очі"* (Б.Лепкий. Не вбивай); *"Як влаштувались?-Та гречно дякую! Мене Мар'яна До мами завела своєї..."*(І.Драч. Дума про вчителя); *"Дякуємо за вашу ласку, за запрошення"*(І.Шаповал. У пошуках скарбів); *"Дякуємо Вам, мамо, за другий скарб – рідну українську мову..."* (Я. Гоян. Таємниця Лесикової скрипки); *"Дякую, Ви так багато зробили для мене..."; "Дякую, Ви дуже люб'язні..."*(А. Коваль. Ділове спілкування); *"Поїдемо! Го-го! Дякуємо за хліб-сіль"* (П. Загребельний. Диво) тощо.

Вищенаведені приклади показують, що формулу *дякую* можна розширити зверненням до адресата чи мотивацією, за що висловлюється вдячність, наприклад, *за хліб-сіль*. Підсилюють міру вдячності прислівники *дуже, щиро, гарно, гречно* тощо, ще більше – вирази, в яких міститься повтор прислівника, як-от: *"Дуже й дуже дякую"* (І.Шаповал. У пошуках скарбів). Вдячність можна виявляти, послуговуючись також словом *спасибі*.

Порівняйте: *"Спасибі тобі, спасибі, що допоміг"*(О. Гончар. Тронка); *" Ось за це спасибі, велике спасибі! Що Іванка згадали – дуже дякую вам"*(О.Коломієць. Прошу слова сьогодні); *"Спасибі Вам, Дмитре Івановичу, за Вашу гостинність, за добре й ласкаве слово"; "Спасибі Вам, Дмитре Івановичу, дуже дякую за Ваші чутливі, батьківські турботи, за щиру допомогу"*(І.Шаповал. У пошуках скарбів); *"Спасибі, що не погребували моїм високим товариством..."; " Спасибі Вам, шановний наш колего, За щиру сповідь, що ми тут почули, – ця сповідь йшла від глибини душі"; "Спасибі Вам, що Ви є, Учителю! Я вірю кожному слову в цій школі"*(І.Драч. Слово про вчителя); *"Спасибі за тую турботу милості вашій"*(Б.Лепкий. Не вбивай); *"Спасибі...Ой, спасибі синочку, візьми за поміч..."*(О.Коломієць. Убий лева); *"Спасибі, пані – матко, за хліб, за сіль!"*(Л.Українка. Бояриня); *"Спасибі вам...Це, може, тепер єдина пам'ятка, яку залишило нам побузьке козацтво"* (М.Стельмах. Дума про тебе).

Як і в ситуаціях зі словом *дякую,* формулу *спасибі* можна розширити зверненням до адресата чи слів, які підкреслюють, за що висловлюється вдячність. Підсилюють величину вдячності прикметники *велике, сердечне, щире спасибі* або вирази, в яких міститься повтор на зразок *спасибі, спасибі* чи *спасибі, дякую* тощо. Недієслівна лексема *Спасибі* утворилася від імператива *Спаси біг*, що вміщує побажання адресанта аби воля Божа завжди була присутня, супроводжувала адресата.

Висловлювати вдячність суб'єкти спілкування можуть й іншими засобами мовленнєвого етикету, не звертаючись до традиційних кліше. Ілюстрацією цього служать наступні ситуації.

Бабуся з повісті О. Коломійця "Убий лева!" звертається до Володі Клименка з подякою: *" І словечка не знайду, щоб тобі подякувати... То це ти й ліки придумав? Синочку, не знатимеш і не гадатимеш, скільки добра, сердечності та подяки буде тобі... Благословенна ти людина...Синочку, я б і перехрестилася до тебе, як до бога. Ти поміг маленькому. Заснуло, і дихає легше, і в грудях не так хрипить... Ніхто, – скільки було лікарів, – а ти допоміг. Голубе ти мій, щастя, благ тобі..."*

Інша ситуація.

Отець Захарій – персонаж повісті Ольги Кобилянської "Апостол черні" – висловлює слова подяки за лицарський вчинок Юліяна Цезаревича (врятував душпастиря та його дочку Еву від каліцтва) таким чином: *"Ангеле, спасителю! – скрикнув тут нараз панотець, опам'ятавшися з переляку і простягаючи руку до молодця... – Хто ти, дорогий сину?... Чий ти, Божа дитино?"*

Цілком виправданими і доречними в етикетній ситуації *Подяка* є вирази, основу яких становлять слова *подякувати, вдячний, подяка, вдячність* або похвальні висловлювання на адресу того, хто зробив добрий учинок, на зразок вищенаведених *благословенна ти людина, синочку, голубе ти мій, ангеле спасителю, дорогий сину, Божа дитино* тощо. Ці вирази вживаються з метою виявлення глибокої вдячності за щось учинене. Висловити вдячність можна і не вдаючись до жодного із згаданих виразів, а завдяки описовим конструкціям з приводу здійсненого вчинку, що й засвідчує наступна ситуація.

Юліян Цезаревич допоміг погасити пожежу на економії Альбінських. Альбінські намагаються висловити вдячність: *" – Просимо нагору, пане надпоручник, дуже просимо, – обізвався ласкаво Альбінський згори – Ви поранені, пане поручнику, – кликнула Дора з переляком – Пан надпоручник добре поранив себе в огню, – сказала тета Оля, поглянувши з материнською любов'ю на нього – У нашій домашній аптечці є знаменита масть на всякі рани, – сказала Дора і підійшла до нього з наміром зайнятися хорою рукою– Нині надпоручник через наше нещастя своєю особою майже рискував життям, вуйку, – сказала*

тета Оля, – Залишіться ще в нас, пане надпоручник, будь ласка, відпічніть. Ви аж поблідли з утоми, – докинула тета Оля, – ми вам навіть ще й не подякували за вашу поміч, – Дора принесе нам найкращий трунок із пивниці, і ми вип'ємо за здоровля спасителів"(О. Кобилянська. Апостол черні).

Описові речення на зразок *Ви поранені*; *Пан надпоручник добре поранив себе в огню*; *надпоручник своєю особою майже рискував життям* тощо, а також запрошення Юліяна залишитися у Альбінських, щоб почастуватись, сприяють реалізації максими подяки без застосування жодних засобів мовленнєвого етикету.

Особливо важливу роль у реалізації етикетних максим виконують формули мовленнєвого етикету в ситуаціях вибачення. Звичай просити вибачення за кривду, образу, недобрий вчинок, скоєний мимохідь чи навмисне, існує з давніх-давен. У ситуації, якщо хтось збирається потурбувати когось або скривдив когось чи завинив перед кимось, доречним є вживання прохання про вибачення з метою уникнення відповідальності за щось, зле учинене. У випадку, коли признаємось, що завинили, в проханні про вибачення підкреслюємо, що маємо аргументи на свій захист і натякаємо, що це дозволяє пробачити нас, тобто зняти з нас відповідальність за вчинення чогось. Ці особливості виразів вибачення ілюструють різноманітні ситуації у контекстах щоденного життя. Очевидною є певна відмінність у поведінці людей, у способах реагування на одні і ті ж провини. Цікавим є також, чому вибачення певних провин можна отримати швидше, а інших – ні. Зазвичай люди спроможні вибачати вчинені провини, тобто реагувати позитивно на прохання про вибачення. Ілюстрацією цього є ситуація, описана нижче.

Джаман Абдураїмов з сином заходять у кімнату. Оленка запрошує гостей:

"*Сідайте в моїй хаті. Будь ласка*!"

Через хвилину Оленка звертається до Єргаша та його батька:

"*Я щаслива з вами познайомитись... Але я маю йти... Ви тим часом до когось іншого посватайтесь".*

Останні слова Оленки примушують Єргаша знітитись від сорому, а його батько остовпів. Оленка помітивши, яке враження її слова справляють на гостей, просить вибачення: "*Пробачте, але ж усе це так..."*

Єргаш, отямившись, звертається до Оленки: " *Я вас розумію і прошу вибачення за себе і за батька. Ходімо, тату"*.

Оленка, усвідомлюючи, як глибоко вона зранила почуття Єргаша, ще раз звертається з вибаченням: "*Перепрошую за мою нечемність. Може ви голодні? Я приготую чай"* (О. Коломієць. Планета сподівань) .

Цей приклад ілюструє як кліше *перепрошую, прошу вибачення, пробачте,* що виражають вибачення за вчинену провину, сприяють зародженню нових доброзичливих відносин між суб'єктами спілкування.

Вибачення за вчинену важку провину ілюструє наступна ситуація. Арсен Тугай – персонаж повісті Є.Гуцала "Дівчата на виданні", дивлячись у землю, звертається до Килини: "*Ти вибач ... Так сталось ... Я зовсім не думав, що вона піде, але вона пішла до тебе. Вона без мого дозволу, без мого відома... Я не хотів... Мені було прикро... Я перед тобою завинив, кругом винуватий... Я був жорстокий і дружина моя... Тепер хочу сказати, щоб чинила, як хочеш"*... У цьому епізоді яскраво відображені внутрішні переживання Арсена, почуття глибокої провини і каяття за вчинене. І Килина прощає йому:

"Щасливо тобі, Арсене, – побажала щиро – Щасливо тобі, – повторила" (Є.Гуцало. Дівчата на виданні).

Проаналізовані ситуації засвідчують: спілкування важко уявити без застосування етикетних кліше, які покликані не тільки репрезентувати ввічливість співрозмовників, але також, більшою мірою, впливати на перебіг мовленнєвого акту – сприяти досягненню запланованої комунікативної мети. Міжособистісна комунікація відбувається в межах загальноприйнятих ситуацій спілкування, про які згадувалося раніше, які й визначають структуру мовленнєвого етикету. Основою ж етикетного спілкування є ввічливість. Етикетне

спілкування – важлива умова успішності перебігу комунікативних актів в цілому. Дотримання правил ввічливості створює належну атмосферу для досягнення бажаного перлокутивного ефекту, прийнятне тло для реалізації комунікативних стратегій. Етикетні правила спілкувальної поведінки стосуються насамперед міжособистісних взаємин між комунікантами, й тому від їх дотримання чи недотримання значною мірою залежить успішність сприйняття змісту повідомлень. Отже, етикетні стратегії дають змогу ефективно досягати мети спілкування у різних ситуаціях міжособистісної комунікації.

Принцип ввічливості реалізується передовсім у системі етикетних кліше. Застосування нормативних етикетних формул, однак, не є єдиною формою виявлення ввічливості. В сучасній комунікативній практиці помітною є тенденція до реалізації комунікативної стратегіїї натяку, в етикетних ситуаціях зокрема. Запропоноване дослідження прагматичних й функціонально-комунікативних аспектів етикетного спілкування відкриває перспективи дослідження виявлення ввічливості за посередництвом непрямих іллокуцій для досягнення найбільшого запланованого прагматичного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршавская Е.А. Речевой этикет современных американцев // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – 351с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. – Львів, 2003. – 277с.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004. –344с.
4. Білоус М.П. Заговори, щоб я тебе побачив // Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152с.
5. Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 1989. – С.98-108.
6. Богдан С.Л. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475с.
7. Гольдин В.Е. Речь и этикет. – М.: Просвещение, 1983. –109с. – М.: Просвещение, 1974. – 124с.
8. Етимологічно-семантичний словник української мови / За ред. Митрополита Іларіона. – Вінніпег, 1979. – 1995. – Т. 1-4.
9. Етимологічний словник української мови в семи томах. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 630с.
10. Загнітко А.П. Актуальні проблеми сучасної української лінгвістики. – Донецьк: Вид-во Донецьк. Ун-ту, 2002. – 45с.
11. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: Наук.-навч.посіб. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289с.
12. Загнітко А.П. Текст як лінгвістична категорія // Лінгвістичні студії: Зб.наук.праць. Вип.3 / Укл.: Анатолій Загнітко. – Донецьк, 1997. – С.106– 133.
13. Клюев Е.В. Речевая коммуникация: Успешность речевого взаимодействия. – М.: Рипол Классик, 2002. – 320с.
14. Левкович В.П. Обычай и ритуал как способ социальной регуляции поведения // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М., Просвещение,1976. – 280с.
15. Миронюк О.М. Найуживаніші форми мовного етикету // Культура слова. – К., 1987. – Вип.33 – С.79–82.
16. Мясищев В.Н. О взаимосвязи общения, отношения и отражения // Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Педагогика, 1983. – 217с.
17. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – К.: Знання, 2006.– 291с.
18. Скуратівський В.Т. Берегиня. – К.: Рад. письменник, 1987. – 278с.
19. Словарь по этике / Под ред. Гусейнова А.А. и Кона И.С. – М.: Политиздат, 1989. – 6 изд. – 564с.
20. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. I-XI.
21. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. – М.: Высшая школа, 1989. – 158с.
22. Gordon D., and Lakoff G. Conversational Postulates // Papers from the Seventh Regional Meeting.– Chicago Linguistic Society, 1971.–P. 63–84.
23. Grodziński E. Rola formuł grzecznościowych w językach współczesnych // Poradnik językowy. – 1977.– № 7. – S. 305–310.

24. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250p.
25. Ziółkowska M. Bądź uprzejmy na co dzień. – Szczecin: Glob, 1987. –182s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гончар О. Циклон. Тронка. – К.: Радянська школа, 1990. – 591с.
2. Гоян Я. Таємниця Лесикової скрипки. – К.: Дніпро, 1996. – 461с.
3. Гуцало Є. Дівчата на виданні // Гуцало Є.Твори в п´яти томах. – Т.2. Повісті. – К.: Дніпро, 1996. – 461с.
4. Драч І. Дума про вчителя. Драматична поема. – К.: Радянський письменник, 1977. – 131с.
5. Євшан – зілля. – Львів: Червона калина, 1992. – 288с.
6. Загребельний П. Диво. – К.: Радянський письменник, 1968. – 701с.
7. Кобилянська О. Апостол черні. – Львів: Каменяр, 1994. – 247с.
8. Коломієць О. Драматичні твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1979. – Т.1. – 350с.; Т.2. – 315с.
9. Коломієць О. Планета сподівань. – К.: Дніпро, 1969. – 371с.
10. Коломієць О. Убий лева! Сторінки буття. – К.: Мистецтво, 1985. – 52с.
11. Кочерга І. Ярослав Мудрий. – К.: Дніпро, 1982. – 151с.
12. Лепкий Б. Мазепа. Трилогія. Не вбивай. Батурин. Історичні повісті. – Львів: Червона калина, 1991. – 450с.
13. Нечуй – Левицький І. Микола Джеря. Кайдашева сім'я: Повісті. – Донецьк: Донбас, 1979. – 271с.
14. Олійник Б. Вибрані твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1. – 269с.
15. Стельмах М. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1969. – 734с.
16. Стельмах М. Твори в 6 томах.– К., 1973. – Т.5. – 392с.
17. Стус В. Дорога болю. – К.: Радянський письменник, 1990. – 222с.
18. Українка Л. Поезія. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 2001. – 384с.
19. Чайковський А. Сагайдачний. – К.: Дніпро, 1989. – 585с.
20. Шаповал І. У пошуках скарбів. – К.: Дніпро, 1983. – 608с.

УДК 811.161.2'37

Ірина Левчук
(Луцьк)

МІКРОТЕМА „НЕДОЛІКИ КНИГИ" В СУЧАСНИХ ІСТОРИЧНИХ РЕЦЕНЗІЯХ

У статті розглянуто особливості структурно-семантичної організації сучасних історичних рецензій. Основну увагу зосереджено на з'ясуванні специфіки мовного оформлення однієї з обов'язкових мікротем рецензії „Недоліки книги", вирізнено її провідні мотиви.

Ключові слова: *журнальна рецензія, структурно-семантична організація тексту, обов'язкові та факультативні мікротеми, оцінна інформація.*

The article focuses on structural and semantic organization peculiarities of historical reviews. Spacial attention is drawn to specificity of language embodiment of microtopics "Drawbacks of the book", its main motives.

Key words: *journal review, structural and semantic text organization, mandatory and optional microtopics, evaluative information.*

Науковий стиль української літературної мови як об'єкт лінгвістичного вивчення віддавна перебуває в центрі уваги дослідників. Зокрема, сучасне мовознавство має кілька ґрунтовних праць про особливості наукової комунікації, як-от монографії С. Я. Єрмоленко [1], А. П. Коваль [2], Н. Ф. Непийводи [4], Т. В. Радзієвської [6], М. М. Пещак [5]. Однак у лінгвістичних розвідках принагідно порушуються проблеми організації текстів „ядрових"